

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ В УМОВАХ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ Й ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

УДК: 1599:305-055.2:355.422(477) «20»

Сліпушко Галина Миколаївна

Студентка (спеціальність 053 «Психологія») Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3841-6592>

Анотація. У статті досліджуються особливості гендерних стереотипів особистості жінки-військовослужбовця в умовах Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил. Наголошується, що у Збройних силах України маємо факти гендерної дискримінації, зокрема виразно це проявляється в умовах перебування жінок у зоні активних бойових дій, в зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил. У роботі проаналізовано специфіку перебування жінок-військовослужбовців у зоні активних військових дій і супроводжуючі їх гендерні стереотипи. Утверджується теза про те, що ознакою європейського демократичного розвитку суспільства є гідне дотримання і розвиток гендерного паритету в Збройних силах держави.

Обґрунтовується необхідність вивчення гендерних стереотипів щодо жінок-військовослужбовців у зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил, що дозволяє розробити нові ефективні шляхи і методи для їх подолання. Подолання цих стереотипів, їх максимальна нейтралізація зумовить посилення й активізацію у Збройних силах України процесів гуманізації та емпатії.

Ключові слова: гендерний стереотип, жінка-військовослужбовець, Антитерористична операція, Операція Об'єднаних сил, Збройні сили України.

Постановка проблеми. Суттєвий вплив на розвиток української психологічної науки, зокрема її теорії й практики, мали Євромайдан, Революція Гідності, а потім – часи Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил. Було висунуто для осмислення науковцями і психологами-практиками нові актуальні проблеми, викликані самим життям. Вони потребують першочергового наукового осмислення на рівні теоретичному і

© Сліпушко Г. М.

накреслення ефективних шляхів їх вирішення у практичному вимірі. Зокрема, такою є проблема формування гендерних стереотипів жінки-військовослужбовця в умовах Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил, тобто в умовах активних військових дій. Це питання інтегрується у загальносвітові гендерні студії, коли при формуванні збройних сил армії будь-якої держави важливим є врахування інтересів жіноцтва у їх складі. Україна керується у цьому процесі ратифікованими міжнародними документами, покликаними регламентувати забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок. Такими є «Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» і «Цілі розвитку тисячоліття ООН».

У сучасному демократичному суспільстві повинні бути максимально забезпечені рівні права жінок і чоловіків у всіх сферах життя, зокрема у Збройних Силах України. В Україні гендерну рівність проголошують Конституція України, Кодекс законів про працю, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти аналізованої проблеми представлено у розвідках українських і зарубіжних учених. Зокрема, І. Данилюк у монографії «Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір», акцентуючи увагу на етнічних особливостях особистості, виокремлює специфіку їх реалізації в

різних гендерних групах [2]. У виданні «Невидимий батальйон: участь жінок у військових діях в Антитерористичній операції (соціологічне дослідження)» представлено фактично перший в Україні детальний аналіз питання гендерної рівності в українських Збройних силах, з'ясовуються особливості участі жінок у воєнних діях в зоні Антитерористичної операції, аналізується специфіка виявленої ними поведінки, наголошено на ефективності та проблемах інтеграції жінок як військовослужбовців у активні воєнні дії [6].

До аналізу важливих і актуальних питань гендерних стереотипів у контексті гендерної проблематики у збройних силах зверталися у своїх працях вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема П. Бендер, Н. Дубчак, Ю. Калагін, І. Кон, Р. Коннел, Т. Марценюк, Ю. Савченко, Р. Семенець, Я. Тешанович, Н. Шумакевич та ін. Суттєвий внесок у наукове вивчення проблем військовослужбовців-жінок було зроблено психологами у 2-й половині ХХ ст. Так, питання гендерних стереотипів особистості жінки-військовослужбовця студіювалося у розвідках американських і західноєвропейських дослідників. Насамперед це дослідження про роль жінок у різних арміях світу (праці М. Бінкін, Є. Джексон, С. Єнлоу, Д. Мітчел, Д. Паркер, М. Растанд, М. Яновіц). Ж. Герbach вивчала особливості вияву гендерного аспекту професійної соціалізації військовослужбовців-жінок у Збройних силах України. Н. Шумакевич аналізував особливості гендерного аспек-

© Слінушко Г. М.

ту військової реформи. У роботі І. Кривцової акцентується увага на трансформації гендерного контракту, що провадиться на прикладах родин військовослужбовців.

2001 р. у складі Академії військових наук Росії було сформовано наукову секцію під назвою «Гендерні проблеми військової діяльності, місія котрої полягає у систематичному студюванні гендерних питань у армії. На початку 1990-х рр. побачила світ праця професора Е.Афоніна «Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми» (1994) [1]. Тут вперше в історії української психології на основі використання авторської методики «колірних переваг» в українському суспільстві, було емпірично виміряно «гендерну популяційну невідповідність» (6%) (відносна кількість чоловіків/жінок, орієнтована на протилежні від традиційно закріплених за популяцією соціокультурні ролі) [1]. Вагомим внеском стали кандидатська дисертація Т. Сенченкової «Чоловіче та жіноче в соціумі: гендерний аспект» (1992), монографії І. Жеребкіної «Жіноче політичне несвідоме», Л. Смоляр «Минуле заради майбутнього», дисертація О. Вілкової «Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів». На початку 1990-х рр. увагу науковців і психологів привертають різні аспекти особистості військовослужбовця. Зокрема, вони аналізуються у працях Е. Афоніна, В. Галеева, О. Мазурик, В. Полюги, А. Пронози, А. Солнишкіної, Ю. Яременко та ін.

Невирішені проблеми. Не зважаючи на наявність ряду праць, до цього часу в українській психологічній науці не існує системної комплексної роботи, присвяченої аналізу формування гендерних стереотипів особистості жінки в умовах Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил. Натомість саме наявність такої розвідки покликана вирішити багато важливих питань, які стосуються реального перебування жінок-військовослужбовців у зоні активних воєнних дій. Зокрема, йдеться про подолання негативних гендерних стереотипів і створення належних умов для гідної професійної реалізації жінок у Збройних силах України.

Мета і завдання статті визначаються дослідженням особливостей формування гендерних стереотипів особистості жінки-військовослужбовця в зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил, з'ясуванням специфіки їх вияву в конкретних аспектах.

Виклад основного матеріалу.

Сучасні Збройні сили України переживають часи своєї активної трансформації. Остання зумовлена насамперед тим, що протягом останнього часу суттєво зростає кількість військовослужбовців-жінок у лавах армії, зокрема у зоні активних військових дій. Це свідчить про те, що суттєвої уваги потребують гендерні питання у ЗСУ, насамперед стосовно особового складу армії. Загалом гендерні відмінності й гендерна приналежність є вагомими аспектами реалізації особистості

© Слінушко Г. М.

військовослужбовця. Студіювання цих індивідуальних граней створює умови для глибинного усвідомлення того, який чином гендерні відмінності визначають і конкретний життєвий вибір, манеру і стиль поведінки індивіда, його суспільну роль, зокрема чоловіків і жінок, у контексті професії військовослужбовця.

Насамперед варто наголосити на тому, що традиційно гендерними стереотипами прийнято вважати узагальнені уявлення про чоловіків і жінок, які реалізуються як конкретні гендерно-рольові стереотипи стосовно прийнятності різних ролей і відмінних видів діяльності чоловіків і жінок. Загалом гендерними стереотипами є культурно і соціально зумовлені чіткі уявлення про якості, стиль, норми поведінки представників обох статей [7]. Науковці та психологи визначають статево-рольові стереотипи та гендерні ролі жінок і чоловіків. Сучасні студії гендерних ролей і стереотипів ґрунтуються переважно на ідеях соціально-конструктивістської парадигми. В її контексті гендер тлумачиться як соціально сконструйовані відносини за ознакою статі.

Вагомою проблемою є відсутність чіткого дотримання у суспільній практиці декларованих прав і можливостей особистості незалежно від статі, тобто мова йде про вияви гендерної дискримінації. Особливо чітко це виявляється в умовах перебування жінок у зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил. Натомість визначальною

рисом демократичного розвитку суспільства необхідно вважати саме дотримання гендерного паритету в Збройних силах України загалом, а також зонах Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил зокрема. Фактично гендерний підхід базується на тезі про те, що визначальну роль грають не біологічні відмінності між чоловіками і жінками, а культурне і соціальне значення. Відтак, гендерні стереотипи є такими, що існують і виявляються у сучасному процесі соціалізації. Вони є дуже часто відірваними від реальності, отже – помилковими. По суті це певні соціальні норми, а також конкретні уявлення про притаманність чоловічій і жіночій статям певних якостей, моделей поведінки.

Поширеним негативним стереотипом є уявлення про обмежену роль жінки у Збройних силах України, неможливість нею займати вагомі посади. Натомість у реальному житті це складається зовсім по-іншому, тому даний стереотип суперечать реальній життєвій позиції жіноцтва. Також у зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил побутує стереотип про неможливість для жінок самореалізуватися тут на рівних засадах та правах із чоловіками. Це зумовлено тим, що на шляху жінок до традиційно так званих «чоловічих» посад у збройних силах, у зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил виявляється багато соціальних, культурних, юридичних, освітніх бар'єрів. Так само залишається стереотип щодо неможливості жінок

військовослужбовців обіймати ряд посад. Натомість на практиці вони цілком успішно ці посади займають, виконуючи при цьому всі необхідні функції. До цього часу досить сильною є дія стереотипу щодо неможливості жінок виконувати певні види роботи, так звані «важкі». Натомість, як переконає практичне життя, у зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил жінки-військовослужбовці дуже часто успішно виконують саме такі роботи. Тому в сучасній Україні, зокрема її Збройних силах, у зоні активних військових дій спостерігаємо активне долавання тих гендерних стереотипів, які зумовлюється активними позиціями жіноцтва щодо цього.

Головна суть співвідношення військової справи і гендеру визначається насамперед реальними і практичними можливостями жінок працювати професійними солдатами у сучасній армії. Цей аспект є актуальним не тільки для України, а й інших держав Європи і світу. Американська вчена Меді Сігел, працюючи над гендерними проблемами в армії, виокремила три великі групи чинників, які мотивують і стимулюють жінок інтегруватися у збройні сили. Перша – це зміни збройних сил, їх модернізація і фемінізація. Друга – зміни соціальної структури суспільства, які впливають на всі сфери життя, зокрема армію. Третя – це зміни у сфері культури [11]. Зважаючи на те, що протягом тривалого часу участь жінок у воєнній діяльності була неоднозначною і суперечливою, нині важливим є гармонізувати

процеси інтеграції та перебування жінок у Збройних силах, зокрема в зоні активних військових дій.

Показовим є те, що противники гендерної рівності наголошують на тому, що з точки зору фізичної та морально-психологічної жінки є неспроможними проходити серйозну військову службу. Також вони піднімають питання щодо проблем у забезпеченні згуртованості, боєздатності, підтримки морального духу загонів, у яких перебувають жінки-військовослужбовці. Але такі аргументи були багато разів спростовані у ході серйозних соціологічних досліджень. Останні натомість підтверджували тезу про те, що жінки і чоловіки однаковою мірою можуть страждати від різного плану психологічних, моральних, фізичних незручностей, а також напруженого графіку роботи. Велика кількість проведених експериментів заперечували стереотип про те, що в армії роль жінок-військовослужбовиць є деструктивною. Яскравим прикладом саме конструктивної та позитивної ролі перебування жінок у збройних силах є ефективна діяльність гендерно-змішаних підрозділів армії США. Визначальна риса таких підрозділів – це їх велика схильність до емпатії, значно більша, ніж у суто чоловічих.

Сучасні збройні сили переживають часи своєї активної трансформації, визначальною рисою котрої є як зростання у них чисельності жінок, так і те, що фізична сила й агресія, що є традиційно притаманними чоловікам,

© Слінушко Г. М.

тут не є актуальними. Варто наголосити, що жінки мають однакові з чоловіками права й обов'язки. Саме тому їх участь у діяльності збройних сил так само повинна бути рівнозначною і збалансованою. Крім того, про доцільність служби жінок у збройних силах свідчать також вагомі питання соціальної справедливості, зокрема реалізація і втілення на практиці ідеї рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на участь у всіх сферах суспільного життя. У світовій практиці одним із перших кроків на шляху інтеграції жінок у НАТО стала розбудова і розширення політики рівних можливостей. Також сюди належить і боротьба з дискримінацією, домаганнями. Так, знаменним кроком стало створення у 1976 р. Комітету з питань жінок у збройних силах НАТО. У 2009 р. цей Комітет було перейменовано на Комітет НАТО із гендерних питань.

Як правомірно наголошує Наталя Дубчак, узагальнена інформація про стан військової дисципліни, наприклад, свідчить про те, що саме жінки становлять найменшу частку порушників [3]. На основі відгуків безпосередніх начальників (командирів) було зроблено висновки про те, що саме жінки виявляються більш відповідальними, організованими, дисциплінованими. Ці та подібні аргументи ґрунтуються на значною мірою детерміністських уявленнях щодо відмінностей між чоловіками і жінками, які можна пояснити і різним соціально-очікуваним досвідом жінок і чоловіків [3]. На думку Наталії Шумакевич, суттєвим

показником низького соціального статусу жінок в армії є величезна диспропорція між чоловіками і жінками щодо представлення їх на керівних і командних посадах. Чоловіки ставляться до просування жінок по службовій кар'єрі більш-менш іронічно, загалом їх позиція щодо цього є поблажливо-лояльною. Натомість самі жінки – зі значно більшою ревністю, наполегливістю, агресивністю. Жінки прагнуть обіймати у збройних силах усі можливі посади, зважаючи на те, що їм не завжди вдається зайняти кращі позиції. У процесі служби вони змушені долати різноманітні труднощі значно більше, ніж чоловіки [10].

Загалом, як свідчать дослідження сучасних військових, психологів і волонтерів, у лавах Збройних сил України різного плану сексистські установки проявляються у відмінних формах дискримінації жінок-військовослужбовців. Зокрема, це порушення режиму праці та відпочинку, часте грубе і навіть принизливе ставлення до жінок із боку командирів, товаришів по службі – чоловіків, відсутність сприятливих умов для служби загалом і т.п. В українських Збройних силах жінки з'являються, починаючи з 1993 р. Н. Дубчак правомірно наголошує, що якщо раніше Збройні сили України традиційно були чи найконсервативнішим суспільним інститутом щодо питання перебування жінок на військовій службі, то на період 2008 р. майже 10% особового складу ЗСУ складали саме жінки [4]. Всього на той час військовослужбовців-жінок

було близько 1800 осіб, з них офіцерів – 1151 особа [4]. Найчисельніша на той час категорія жінок – військовослужбовці за контрактом, які становлять близько 40% від загальної кількості жінок – військовослужбовців [4]. Показовим є те, що представництво жінок тут постійно зростає подібно до загальносвітових тенденцій. Жінки в українській армії займають переважно так звані «фемінізовані» спеціальності: медперсонал, фінансисти, логістика, зв'язок [4].

У 2015 р. начальник Управління комунікацій і преси Міністерства Оборони України Оксана Гаврилюк повідомила, що участь у проведенні Антитерористичної операції вже взяли 938 жінок-військовослужбовців [6]. Всього службу у Збройних силах України станом на початок жовтня 2015 р. проходило близько 14,5 тис. жінок-військовослужбовців і 30,5 тис. працівників ЗСУ [6]. Майже 2 тис. з них – офіцери, 35 займають керівні посади в Міноборони, Генштабі та ЗСУ [6]. Депутат Верховної Ради України і співголова МФО «Рівні можливості» Марія Іонова наголосила, що на 2013 р. жінки склали майже 25% усіх представників ЗСУ [6]. Укладаючи таку статистику, необхідно враховувати і жінок-військових, які служать за контрактом, а їх число складає 15% [6]. На запит про статистичну інформацію щодо залучення жінок у військові дії в зону Антитерористичної операції, МВСУ вказало, що за період Антитерористичної операції до Нацгвардії України мобілізова-

но біля 14000 осіб, із них жінок – 21 (посади: лікар, медична сестра) [6]. Отже, жінки на той час становили 0,0015%. Протягом 2014–2015 рр. в зоні Антитерористичної операції перебувало біля 22000 військовослужбовців Нацгвардії України, з яких 500 осіб є жінками (0,023%) [6]. Статистичні дані свідчать, що протягом проведення Антитерористичної операції на Сході України втрати серед жінок-військовослужбовиць, які є працівниками органів внутрішніх справ і службовцями Національної гвардії України, зафіксовано не було. Це свідчить про те, що жінки у зоні активних бойових дій можуть дати собі раду. Варто наголосити, що систематичними були прояви героїзму та мужності серед жінок-військових. Свідченням цього є те, що до державних нагород протягом 2014–2015 рр. за участь у різних операціях і акціях в зоні Антитерористичної операції було представлено 1316 працівників ОВС та військовослужбовців Нацгвардії України [6]. У 2014 р. було нагороджено 480 осіб (з них 3 жінок і 477 чоловіків), 2015 р. – 836 осіб (15 жінок і 821 чоловіків) [6]. Міністерство Оборони України надало статистичну інформацію про те, що протягом 2014 р. було відзначено державними нагородами України 10 жінок-військовослужбовців, а протягом 2015 р. – 18 жінок-військовослужбовців і працівників Збройних Сил України [6].

Дуже важливе значення для сучасної психологічної науки має усвідомлення існування головних гендерних стереотипів, які

стосуються жінок, що перебувають в умовах активних бойових дій. Перший стереотип передбачає повну заборону військових посад, які можуть займати жінки-військовослужбовці. Це посади рядового, сержантського і старшинського складу, які передбачені у Тимчасовому переліку штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу з урахуванням тих, на які дозволяється призначати військово-службовців-жінок. А також відповідних їм військових звань і тарифних розрядів посад, які були затверджені наказом Міністра оборони України від 02.12.08 р. № 600. Зважаючи на постійне зростання чисельності жінок у зоні Антитерористичної операції до цього Переліку у 2010 р. було внесено зміни, завдання котрих – розширили перелік посад, на які можуть призначатися жінки у Збройних силах України. Згідно з наказом Міністра оборони України № 46 «Про введення в дію Переліку посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку», жінки-військовослужбовці можуть призначатися на такі посади, як юрисконсульт, старший інженер, інженер, інженер стаціонарного вузла зв'язку, начальник (або заступник) відділу обробки інформації, начальник зміни стаціонарного вузла зв'язку, черговий по зв'язку, начальник лабораторії (складу), старший картограф (топограф), картограф (топограф), офіцер-психолог, офіцер-народознавець, офіцер із правового виховання, офіцер-психофізіолог,

перекладач, старший перекладач, референт-перекладач, редактор-перекладач, начальник (помічник начальника) фінансової служби, начальник (заступник начальника) секретного відділення частини в усіх органах управління, старший (молодший) науковий співробітник, начальник аптеки, начальник лазарету (медпункту), начальник відділення поліклініки (санаторію, будинку відпочинку), старший ординатор, ординатор [8].

Після внесення змін до зазначеного наказу, що відбулися на основі наказу Міністра оборони України № 259 «Про внесення доповнень до наказу Міністра оборони України № 46», для військовослужбовців-жінок стали доступними посади льотчика і штурмана. Таким чином, стереотип про те, що жінки можуть і мають право займати у Збройних силах України тільки обмежену кількість посад, фактично зазнає поступового і систематичного руйнування. Це зумовлюється активною боротьбою жіноцтва за свої права та можливості у зоні активних бойових дій, про їхнє прагнення там професійного реалізуватися. Загалом ця тенденція є доказом того, що у сучасній Україні посилюються рухи за гендерну рівність у сучасній армії, національній гвардії, загалом Збройних силах України [9]. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України, чітко визначається перелік спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну фахову підготовку, можуть бути взяті на військовий облік. Зокрема, це такі: медицина; зв'язок (телефоністи, телегра-

фісти, радисти, радіо телефоністи, радіотелеграфісти, радіометристи, радіомеханіки, радіооператори, телеграфні механіки, фото телеграфісти, фото радіотелеграфісти); обчислювальна техніка (техніки, майстри, механіки, оператори); оптичні та звукометричні засоби вимірювання і метрології (техніки, майстри, метеоспостерігачі, гідрометеоспостерігачі); картографія, топогеодезія, фотограметрія і аерофотослужба; поліграфія; кінорадіомеханіки. Жінки, які є придатними до військової служби, можуть бути взяті на військовий облік на підставі чіткого вікового цензу. Так, жінки до 50 років – за офіцерськими званнями, жінки до 45 років – за іншими військовими званнями [8].

Другий стереотип, який безпосередньо стосується правового, юридичного статусу жінок-військовослужбовців зумовлюється тим, що останній визначається і регулюється не тільки нормами військового законодавства, а й рядом положень із різних галузей українського і навіть міжнародного права. Відповідно до Кодексу законів про працю України, забороненим є застосування праці жінок на важких фізичних роботах, на роботах, які передбачають шкідливі або небезпечні умови праці, залучення жінок до підймання й переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Цей перелік затверджується як Міністерством охорони здоров'я, так і Державним комітетом України по нагляду за охороною праці. Категорично забороненим є залуча-

ти жінок до робіт у нічний час доби, винятками є галузі та види робіт, у яких визначаються максимальні терміни застосування праці жінок у нічний час, що затверджені Кабінетом міністрів України. Правомірно зазначає Катерина Левченко, що збройні сили є тільки однією зі сфер суспільного життя і ринку праці: «І тут це питання треба переглядати комплексно, я не думаю, що можна переглянути, скажімо, лише в військовій сфері, не розглядаючи цивільну. Потрібен абсолютно інший підхід у цій сфері» [5].

У сучасній Україні наявно більше 500 професій і спеціальностей, які є забороненими для жінок законом. Існує «Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці», який затверджений Міністерством охорони здоров'я. Заборона певних спеціальностей і професій для жінок зумовлює виникнення низки наслідків. Саме посередництвом такої заборони транслуються гендерні стереотипи, у результаті яких чоловіки репрезентуються як сильні та невразливі. Натомість жінки – як дуже вразливі, як особи, які повинні народжувати дітей і займатися домашнім господарством. Із приводу цього майор і експертка із гендерних питань Міністерства оборони України Наталія Дубчак зауважує: «Ми говоримо про те, що людина – неважливо, чоловік або жінка – має право вибору. Вона сама має право вибирати своє життя і місце в цьому житті. Її право, і не повинен в даному випадку чоловік – оскільки у нас більшість

керівництва в збройних силах представлена чоловіками – не повинні чоловіки вирішувати, іти жінці воювати чи не іти» [4].

Висновки. Отже, для сучасної української науки психології актуальним і важливим є усвідомлення того, що у модерному суспільстві систематично порушуються і не дотримуються задекларовані у законодавстві права і можливості особистості незалежно від її статі. Тобто, маємо факти гендерної дискримінації. Особливо виразно це проявляється в умовах перебування жінок у зоні активних бойових дій, в зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил. Визначальна і промовиста риса європейського демократичного розвитку суспільства – це гідне дотримання і розвиток гендерного паритету в Збройних силах України. Загалом гендерний підхід базується на тезі про те, що домінуючі роль і значення відіграють зовсім не біологічні відмінності між чоловіками і жінками. Натомість центральне значення полягає в їх культурній і соціальній ролі та діяльності. Наявність гендерних стереотипів спостерігається у модерному процесі соціалізації, хоча дуже часто вони є цілком відірваними від реальності й помилковими. Фактично це певні соціальні норми; побутуючі уявлення про притаманність статям певних якостей, стилю, моделей поведінки і життєдіяльності.

Традиційне уявлення про роль жінки з обмеженими суспільними і професійними ролями цілком суперечать її реальній життєвій

позиції. У зоні активних бойових дій, в зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил утвердився стереотип про неможливість жінок тут професійно і фахово самореалізуватися на рівних засадах і правах із чоловіками. Це зумовлює те, що шлях жінок до традиційно чоловічих посад у Збройних силах України, їх реальній ролі в зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил, перебуває ціла низка різних моральних, культурних, правових, юридичних, освітніх, соціальних перешкод і бар'єрів. Також залишається ще досить міцний стереотип щодо неможливості жінок обіймати ряд посад у збройних силах. Натомість у реальному житті, практичній діяльності вони цілком успішно виконують такі функції. Часто успішніше, ніж чоловіки. Крім того, перебування жінок на більшості військових посад значною мірою сприяє розвитку у збройних силах гуманності й емпатії. На цьому неодноразово наголошували дослідження з гендерної проблематики. Залишається діючим і стереотип щодо неможливості жінок виконувати конкретні види роботи, так звані важкі. Хоча у практичному житті в зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил жінки дуже часто ефективно виконують такі роботи. Загалом у сучасній Українській державі, зокрема її збройних силах, зонах Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил, протягом останніх п'яти років спостерігається процес істотного долавання гендерних стереоти-

пів. Це є результатом активних позицій самого жіноцтва щодо цієї гендерної проблеми.

Перспективи подальших досліджень.

Серед перспектив дослідження необхідно вказати на потребу подальшого вивчення гендерних стереотипів, які стосуються перебування жінок-військовослужбовців у зоні Антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил. Детальне вивчення цих стереотипів дасть можливості розробити нові ефективні шляхи і методи для їх подолання. У свою чергу, подолання цих стереотипів, їх максимальна нейтралізація зумовить посилення й активізацію у Збройних силах України процесів гуманізації та емпатії.

Перелік використаних джерел:

1. *Афонін Е. А.* Становлення Збройних сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми Київ: Інтерграфік. 1994. – 304с.
2. *Данилюк І. В.* Психолого-педагогічні основи процесу самотворення особистості. –К., 2015. – 368 с.
3. Дубчак Н. Сильний бік «слабкої» статі // Крона. – 2009. – С. 25–27.
4. *Дубчак Н. І.* Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №4 (9). – С. 187–192.
5. *Левченко К. Б.* До методології проведення гендерної експертизи українського законодавства // Форум права. – 2008. – № 1. – С.285–295 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1>
6. «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в Антитерористичній операції (соціологічне дослідження). – К., 2016. – 89 с.

7. *Нейджел Дж.* Маскуліність та націоналізм; гендер та сексуальність у творенні націй // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – № 27 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/nagel.htm>

8. *Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10 червня 2014 р. за № 600/25377 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0600-14>*

9. *Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік // Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 1994 р. N 711 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/711-94-%D0%BF>*

10. *Шумакевич Н. В.* Гендерный аспект военной реформы: дисс... канд. социол. наук: 22.00.04. / Наталья Владимировна Шумакевич. – Саратов, 2002. – 267 с.

11. *Segal M. W.* Women's Military Roles Cross-Nationality: Past? Present? And Future // *Gender and Society*. – 1995. – Vol. 9 – № 6. – P. 757–775.

References (Transliteration):

1. *Afonin E. A.* Stanovlennia Zbroinykh syl Ukrainy: sotsialni ta sotsialno-psykhologichni problemy Kyiv: Interhrafik. 1994. – 304s.
2. *Danyliuk I. V.* Psykholoho-pedahohichni osnovy protsesu samotvorennia osobystosti. –К., 2015. – 368 s.
3. *Dubchak N.* Sylnyi bik «slabkoi» stati // *Krona*. – 2009. – S. 25–27.
4. *Dubchak N. I.* Zhinky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: problemy hendernoї polityky // *Stratehichni priorytety*. – 2008. – №4 (9). – S. 187–192.
5. *Levchenko K. B.* Do metodolohii provedennia hendernoї ekspertyzy ukrainskoho zakonodavstva // *Forum*

© *Слінушко Г. М.*

prava. – 2008. – № 1. – S.285–295 // [Elektronnyi resurs]
Rezhym dostupu: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1>

6. «Nevidymyi batalion»: uchast zhink u viiskovykh diiakh v Anti-terrorist operation (sotsiolohichne doslidzhennia). – K., 2016. – 89 s.

7. *Neidzhel Dzh.* Maskulinnist ta natsionalizm; gender ta seksualnist u tvorenni natsii // Nezaleznyi kulturolohichni chasopys «I». – 2003. – № 27 // [Elektronnyi resurs]
Rezhym dostupu: <http://www.ji.lviv.ua/n27/texts/nagel.htm>

8. *Pro zatverdzhennia tymchasovykh perelikiv viiskovo-oblikovykh spetsialnostei i shtatnykh posad riadovoho, serzhantskoho i starshynskoho skladu ta viiskovosluzhbovtziv-zhinok i taryfnykh perelikiv posad vyshchezaznachenykh viiskovosluzhbovtziv / Zareiestrovano v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 10 chervnia 2014 r. za № 600/25377* // [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0600-14>

9. *Pro zatverdzhennia pereliku spetsialnostei, za yakymy zhinky, shcho maiut vidpovidnu pidhotovku, mozhut buty vziati na viiskovy oblik* // Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 zhovtnia 1994 r. N 711 // [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/711-94-%D0%BF>

10. *Shumakevich N. V.* Genderniy aspekt voennoy reformy: diss... kand. sotsiol. nauk: 22.00.04. / Natalya Vladimirovna Shumakevich. – Saratov, 2002. – 267 s.

11. *Segal M. W.* Women's Military Roles Cross-Nationality: Past? Present? And Future // *Gender and Society*. – 1995. – Vol. 9 – № 6. – P. 757–775.

Slipushko Galyna

Master student (specialty 053 "Psychology") of The Institute of the post diploma education, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv (Ukraine)

THE FEATURES OF GENDER STEREOTYPES OF THE PERSONALITY OF MILITARY WOMAN IN THE CONDITIONS OF ANTI-TERRORIST OPERATION, JOINT FORCES OPERATION

ABSTRACT

The problem of the gender stereotypes of military woman in the conditions of Anti-terrorist operation and Joint Forces Operation, in particular in the conditions of active military actions, is relevant to modern psychological science. This issue is integrated into global gender studies, when it is important to take into account the interests of women in the formation of the armed forces, the army of any state. In a modern democratic society, the equal rights of women and men in all areas of life, in particular in the Armed Forces of Ukraine, must be maximally ensured. In Ukraine gender equality is proclaimed by the Constitution of Ukraine, the Labor Code, the Law of Ukraine "On Equal Rights and Opportunities for Women and Men", etc.

The common negative stereotype is the idea of the limited role of woman in the Armed Forces of Ukraine, the impossibility to occupy important positions by her. Instead, in real life, it is quite different, so this stereotype contradicts the real life position of women. Also there

© Сліпущо Г. М.

is a stereotype about the impossibility of women to realize themselves on equal principles and rights with men in the zone of Anti-terrorist operation and Joint Forces Operation. This is due to the fact, that there are many social, cultural, legal, educational barriers on the way of women to the traditionally "male" positions in the armed forces, Anti-terrorist operation and Joint Forces Operation. Also there is a stereotype about the impossibility of military women to occupy certain positions. Instead, in practice, they occupy these positions quite successfully, fulfilling all necessary functions. By this time, the effect of the stereotype about the impossibility of women to do certain types of work, which are called "difficult", is rather strong. Instead, as practical life convinces, in the zone of Anti-terrorist operation and Joint Forces Operation, military women very often do such types of work very successfully. Therefore, nowadays in Ukraine, in particular in its armed forces, in the area of active military actions, we observe an active overcoming of those gender stereotypes, which are determined by the active positions of women in this regard.

It is relevant and important for the modern Ukrainian psychological science to realize that the rights and possibilities of a person, declared in the legislation, are systematically violated and not followed in the present society. Therefore, we have the facts of gender discrimination. The most clearly this is manifested in the conditions of women's staying in the zone of

active military actions, in Anti-terrorist operation and Joint Forces Operation. The defining and expressive feature of European democratic development of society is the respectful observance and development of gender parity in the Armed Forces of Ukraine. The determinative and expressive feature of European democratic development of society is the respectful abundance and development of gender parity in the Armed Forces of Ukraine.

The traditional idea of the role of a woman with limited social and professional roles completely contradicts her real life position. The stereotype about the impossibility of women to realize themselves professionally on equal principles and rights with men is established in the zone of active military actions, in zones of Anti-terrorist operation and Joint Forces Operation. This is due to the fact, that there are many moral, cultural, legal, educational, social obstacles and barriers on the way of women to the traditionally "male" positions in the armed forces, their real role in the zone of Anti-terrorist operation and Joint Forces Operation. Also there is a rather strong stereotype about the impossibility of military women to occupy certain positions in the armed forces. Instead, in real life, practical activity they fulfill such functions successfully. Very often more successfully than men. In addition, the presence of women on military positions contributes to the development of humanity and empathy in the armed forces. It is emphasized in many gender studies. The stereo-

type about the impossibility of women to do certain types of work, which are called "difficult", is common too. Although in practical life military women very often do such types of work very effectively in the zone of Anti-terrorist operation and Joint Forces Operation. In general, in modern Ukraine, in particular its armed forces, in the zone of Anti-terrorist operation and Joint Forces Operation, during the last five years we observe the process of a substantive overcoming of gender stereotypes. This is the result of women's active positions in this gender issue.

Keywords: gender stereotype, military woman, Anti-terrorist operation, Joint Forces Operation, the Armed Forces of Ukraine.

Слипушко Галина Николаевна

Студентка (спеціальність 053 «Психологія») Інститута послєдипломного образования Киевського національного університету імені Тараса Шевченка, г. Київ (Україна)

ОСОБЕННОСТИ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ ЛИЧНОСТИ ЖЕНЩИНЫ-ВОЕННОСЛУЖАЩЕГО В УСЛОВИЯХ АНТИТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ОПЕРАЦИИ И ОПЕРАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ СИЛ

Аннотация. Актуальной для современной психологической науки есть проблема особенностей гендерных стереотипов женщины-военнослужащей в условиях Антитеррористической операции и операции Объединённых сил, то есть в условиях активных военных действий. Этот вопрос интегрируется в обще-

мировые гендерные студии, когда при формировании военных сил, армии какого-либо государства важным есть учет интересов женщин в их составе. В современном демократическом обществе должны быть максимально обеспечены равные права женщин и мужчин во всех сферах жизни, в частности в Военных силах Украины. В Украине гендерное равенство провозглашают Конституция Украины, Кодекс законов о труде, Закон Украины «Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин» и др.

Распространенным негативным стереотипом есть представление об ограниченной роли женщины в Военных силах Украины, невозможность ею занимать важные должности. В то же время в реальной жизни это совсем не так, поэтому этот стереотип не соответствует реальной жизненной позиции женщин. Также в зоне Антитеррористической операции и операции Объединённых сил существует стереотип о невозможности для женщин самореализоваться здесь на равных основах и правах с мужчинами. Это обусловлено тем, что пути женщин к традиционно так называемым «мужским» должностям в Военных силах, зонах Антитеррористической операции и операции Объединённых сил оказывается много социальных, культурных, юридических, образовательных барьеров. Так же остается стереотип о невозможности женщин-военнослужащих занимать ряд должностей. В тоже время они вполне успешно эти должно-

© Слипушко Г. М.

сти занимают, исполняя при этом все необходимые функции. До этого времени сильным есть действие стереотипа о невозможности женщин исполнять определенные виды работ, так называемые «тяжелые». Но, как показывает жизнь, в зоне Антитеррористической операции и операции Объединённых сил женщины-военнослужащие очень успешно исполняют именно такие работы. Поэтому в современной Украине, в частности ее Военных силах, в зоне активных военных действий наблюдаем активное преодоление тех гендерных стереотипов, которые обуславливаются активными позициями женщин по этому поводу.

Для современной украинской науки психологии актуальным и важным есть понимание того, что в нынешнем обществе систематично нарушаются и не гарантируются задекларированные в законодательстве права и возможности личности независимо от ее пола. То есть, имеем факты гендерной дискриминации. Особенно ярко это проявляется в условиях пребывания женщин в зоне активных боевых действий, в Антитеррористической операции и операции Объединённых сил. Определяющая и важная черта европейского демократического развития общества — это достойное соблюдение и развитие гендерного паритета в Военных силах Украины.

Пребывание женщин на большинстве военных должностей очень мотивирует развитие в военных силах гуманности и эмпатии.

На этом часто акцентировали исследования по гендерной проблематике. Остаются действующим и стереотип по поводу невозможности женщин исполнять конкретные виды работ, так называемые тяжелые. Хотя в практической жизни в зоне Антитеррористической операции и операции Объединённых сил женщины очень часто эффективно исполняют такие работы. В общем в современном Украинском государстве, в частности в ее Военных силах, зонах Антитеррористической операции и операции Объединённых сил на протяжении последних пяти лет наблюдается процесс существенного преодоления гендерных стереотипов. Это результат активных позиций самих женщин по поводу этой гендерной проблемы.

Ключевые слова: гендерный стереотип, женщина-военнослужащий, Антитеррористическая операция, операция Объединённых сил, Военные силы Украины.

Дата отримання статті: 21.03.2019

Дата рекомендації до друку: 27.03.2019

Дата оприлюднення: 14.05.2019

© Слінушко Г. М.